

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP I OCH II

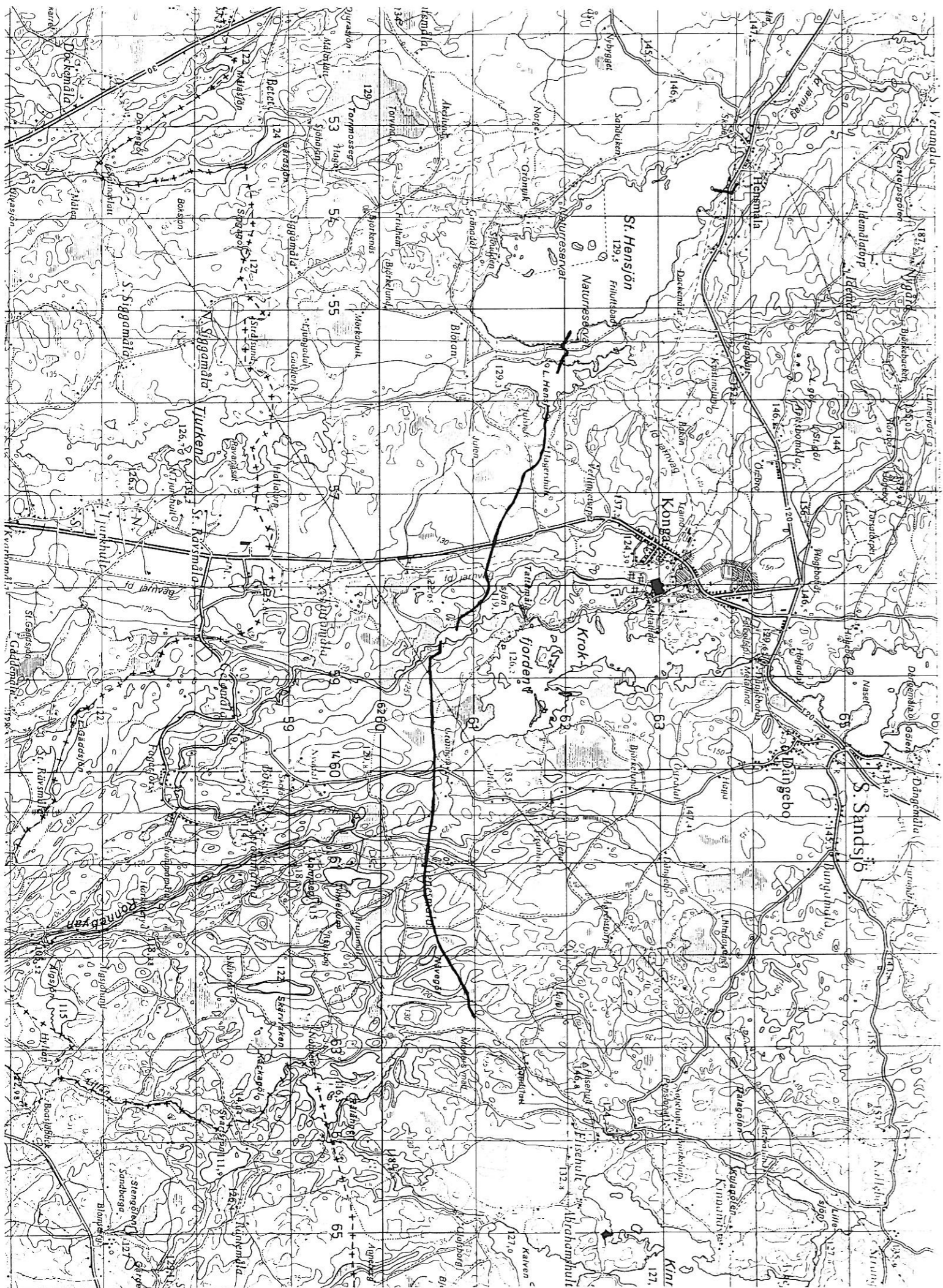
**NYDRAGNING AV VATTENLEDNING
HENSMÅLA-FLISEHULT**

SÖDRA SANDSJÖ OCH ÄLMEBODA SN
TINGSRYDS KOMMUN   KRONOBERGS LÄN

SMÅLANDS MUSEUM RAPPORT 1997:6

ALEXANDRA NYLÉN

BJÖRN NILSSON

Utdrag ur topografiska kartans blad 4F SV Lessebo, med vattenledningens sträckning markerad. Skala 1:50 000

är viktiga att identifiera. Inte minst ger dessa platser möjligheter för oss att spåra människornas rörelser i och utnyttjande av landskapet under förhistorisk tid.

Inventeringen har föregåtts av kart- och arkivstudier, bland annat för att få ett samlat grepp om de förhistoriska lämningar och lösfynd som redan finns kända i området och som i sin tur kan ge indikationer på exempelvis förhistorisk bebyggelse. En studie av relevant litteratur har gjorts, liksom en genomgång av Fornminnesregistret samt Smålands museums katalog över länets arkeologiska lösfynd.

Ett antal historiska kartöverlägg har gjorts med hjälp av Lantmäteriets kartmaterial, framför allt för att kartlägga delar av områdets hydrologi. Genom senare tiders sjösänkingsföretag och utdikningar har vattenförhållandena förändrats. Det äldre kartmaterialet kan därför närmare återspegla de vattenförhållanden som rådde under förhistorisk tid. Kunskapen om de forna strandlinjernas ungefärliga belägenhet är av stor betydelse vid lokaliseringen av framför allt de strandbundna bosättningarna från äldre stenålder.

Utredningens etapp II syftar till att fastställa status på de indikationer som etapp I gett. För att konstatera om boplatslämningar i form av fynd och anläggningar finns dolda under mark, har provundersökningar utförts. På samtliga boplatslägen har ett antal kvadratmeterstora rutor torvats av och grävts för hand. Provundersökningarna har koncentrerats till ledningslinjens direkta närhet, det vill säga till det område som berörs av det planerade djupschaktet. Rutorna har grävts i skikt om 0,05 m och allt material under vegetationsskiktet har sållats. I något fall har steniga markförhållanden gjort att en oregelbunden yta mellan stenarna tagits upp istället. Fyndtomma rutor har grävts till ett djup då det bedömts som osannolikt att ett fyndförande lager ska påträffas. I de rutor där fynd påträffats, har undersökningen omedelbart stoppats för att minimera skador på fornlämningen och för att invänta beslut om vidare åtgärd.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Utredningsområdet är beläget på den mellersta och södra delen av den småländska sjöplatån. Sjöplatån är belägen 100 - 200 meter över havet och är en relativt flack urbergsslätt som utgör den sydligaste delen av det Sydsvenska höglandet. Urberget består av en rad sura gnejser och graniter som är moderbergart till den moiga moränen, vilken är utredningsområdets mest utpräglade lösa jordart. Höjdryggarna innehåller vanligtvis finare jordartsfraktioner än på de lägre partierna, som ofta är mycket blockrika. De mest framträdande landformerna består huvudsakligen av drumliner (elipsformade moränryggar med en bergkärna), rullstensåsar samt åsnät (morän eller isälvsmaterial som smälts ut ur en stagnant glaciär som spruckit upp i vinklade vindlingar). Urbergets sprickzoner löper i NNV-SSV-lig riktning och har givit upphov till de många sjöarna och dess vattendrag. Det är även kring å- och sjösystemen som isälvs materialet avsatts.

Sydsveriges stenåldersforskning har ofta koncentrerats till dagens jordbruksbygd, av en mängd praktiska skäl. Vissa områden i inlandet och i moränområdena har emellertid blivit föremål för en arkeologisk analys. I Småland gäller detta främst Mörrumsåns norra sjösystem som under ett drygt sekel tilldragit sig forskarnas intresse, samt ett antal kommuner i Kalmar län som genom Kalmar läns museums försorg kunnat specialinventeras. Den ackumulerade stenåldersforskningen har stärkt bilden av att den småländska sjöplatån ej längre går att

betrakta som ett perifert område, ständigt beroende av flintförande områden, utan snarare som ett område med en lokal prägel och goda kontakter mot nord, väst och syd.

Regionens hittills registrerade boplatser ligger framförallt invid större sjöar och vattendrag och på åsryggar invid vattendrag. Det är på sådana lokaler som de största boplatserna påträffats. Ofta har de emellertid ett mycket stort tidsinnehåll – ibland från äldre stenålder till bronsålder – och är därför mycket svårtolkade. Kulturlagerrester är mycket ovanliga, oftast påträffas det fyndförande lagret strax under råhumusen.

Stenteknologin domineras under mesolitikum (äldre stenålder) av mikrospånteknik och skivteknik. Flintan domineras i öst av Kristianstadflinta, mot väst tenderar den sydsvenska flintan att bli vanligare. Under neolitikum (yngre stenålder) ökar andelen sydsvensk flinta, vilket möjligen kan sättas samman med ett annorlunda kommunikationsmönster samt införlivandet av slipade flintyxor. Förutom flinta har kvarts, kvartsit, hälleflinta och täta basiska bergarter använts. Antagligen är andelen inhemskt råmaterial betydligt högre än vad man tidigare trott, främst beroende på att man under tidiga inventeringar och insamlingar just koncentrerats sig på flintmaterial.

Det aktuella utredningsområdet ligger utanför de ovan nämnda undersökningsområdena och endast fåtal fyndplatser är kända. Detta återspeglar med största sannolikhet ej annat än forskningsinsatsernas frånvaro. En förhistorisk situation torde sett helt annorlunda ut. Utredningsområdet ligger mellan tre större sjösystem St./L. Hensjön – Tjurken/Kalven – Tattamålasjön/Ronnebyån/Krokfjorden som ger en rik natur- och näringsgeografisk variation. Under andra hydrologiska förhållanden, då vattenståndet varit högre, har hela området genomkorsats av mindre sjöar, bäckar och tilldragande källmarker. Under äldre såväl som yngre stenålder har detta varit utmärkta marker för både jakt på både småvilt och högvilt. Möjligheterna för den kanske viktigaste näringen, fisket och insamling av vegetabilier har även de varit mycket goda. Det variationsrika landskapet har sannolikt givit upphov till ett mycket komplicerat bosättningsmönster, ett mönster som man endast genom en noggrann arkeologisk kontroll kan börja skönja. Bilden av 1800-talets uppbrutna och karga Småland stämmer inte alls överrens med stenålderns – ur ett resursmässigt perspektiv - mycket rikare liv.

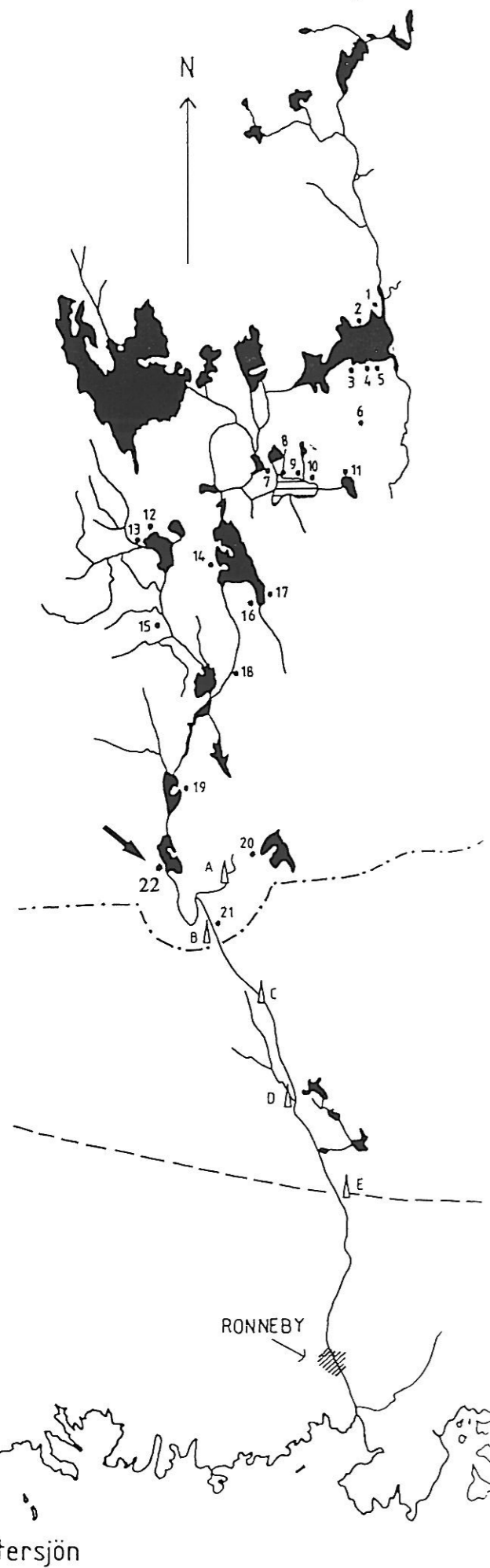
De lösfynd från stenålder som gjorts i utredningsområdets närhet är i stora drag koncentrerade till trakterna kring Sandsjöns södra del samt till Stora Henjöns norra del. Därutöver finns ett mindre antal spridda fynd från bland annat Böket, Tattamåla och Bungamåla. Fynden utgörs främst av olika yxtyper från äldre respektive yngre stenålder.

I dagens läge känner vi endast till ett fåtal fornlämningar och lösfynd från bronsålder i utredningsområdets närhet. Lämningarna är koncentrerade till trakterna kring Södra Sandsjö. Något enstaka lösfynd som kan föras till bronsålder finns också registrerat i Hensmåla.

Järnåldersfynden från trakten är ytterst få. Några fornlämningar från denna tid är hittills inte kända i ledningens närområde. Ett par vikingatida smycken har tidigare påträffats i Södra Sandsjö.

De sydöstra delarna av Konga härad är en trakt med utpräglad medeltida och senmedeltida nykolonisation. Gränstrakterna i söder och öster är under medeltid dominerade av mindre

Karta över stenåldersboplatser och kraftverksdammar inom Ronnebyans vattensystem. Endast boplatser inom Smålandsgränsen markerade. Den nupptäckta boplatsen vid Tattamålasjön markerad med en pil.
(Illustration Å. Jönsson, sid 5)

- Nr 1, Ekeberga sn, Smalningen
- Nr 2, Ekeberga sn, Gummarp
- Nr 3, Ljuder sn, Korsanäs
- Nr 4, Ljuder sn, Lëshult
- Nr 5, Ljuder sn, Stickmansviken
- Nr 6, Ljuder sn, Sävsjö
- Nr 7, Ljuder sn, Vedmåla
- Nr 8, Ljuder sn, Nyäng
- Nr 9, Ljuder sn, Vide Västregård
- Nr 10, Ljuder sn, Bagge- och Lillegård
- Nr 11, Ljuder sn, Ålebäcksås
- Nr 12, Linneryd sn, Ljuva mon
- Nr 13, Linneryd sn, Linneryds prästgård
- Nr 14, Linneryd sn, Södra Bastanäs
- Nr 15, Linneryd sn, Ruveboda
- Nr 16, Älmeboda sn, Gulebo
- Nr 17, Älmeboda sn, Sandviks by
- Nr 18, Linneryd sn, Bro
- Nr 19, Södra Sandsjö sn, Dångemåla ägor
- Nr 20, Älmeboda sn, Klostergrottan
- Nr 21, Södra Sandsjö sn, Horkoneryd
- Nr 22, Södra Sandsjö sn, Tattamålasjön

- Bebyggt område
- Sjö
- Utdikad sjö
- Landskapsgräns
- Havets högsta kustlinje
- Stenåldersboplats
- Kraftverksdamm

0 10 km

enheter som enkel- och dubbelgårdar. Dominansen av ortnamn som -måla, -boda och -torp är påtaglig. Dessa namngrupper förutsätts vara yngre än vikingatid, och platserna har mycket sällan ett samband med en äldre bebyggelse och fornlämningar som exempelvis järnåldersgravfält. De kända järnålderslämningarna har istället ett starkt samband med de medeltida flergårdsbyarna, som dominerar bebyggelsestrukturen i häradets centrala och nordvästra delar.

RESULTAT

Etapp I

Med hänsyn till den strategi som nämnts ovan, resulterade utredningens etapp I i att tio tänkbara lägen för förhistoriska bosättningar uppmärksammades.

En tidigare oregistrerad grav, en stensättning med en trolig hällkista kunde även registreras vid etapp I. Hällkistan är en gravform som anlades under yngre stenålder. Hällkistorna har fungerat som begravningsplats för flera personer och har använts under lång tid, ända in i äldre bronsålder.

Ett antal sentida kulturhistoriska lämningar längs med det planerade arbetsföretagets sträckning har också markerats. Lämningarna utgörs av två torplämningar, en husgrund, en källargrund samt ett system av stenmurar.

Etapp II

Den andra etappens provundersökningar resulterade i att en större boplats (objekt 7) med en generell datering till stenålder, kunde fastställas inom utredningsområdet. Vidare påträffades ytterligare ett par diffusa förhistoriska spår där ingen säker tolkning kunnat göras.

Nedan följer en redovisning av samtliga objekt som uppmärksammats under utredningen. Objekten redovisas i nummerföljd från Stora Hensjön och vidare österut. Där provundersökningar genomförts finns även detta redovisat.

Objekt 1

Boplatsläge

Området utgörs av en låg moränrygg som sträcker sig i nord- sydlig riktning. En väg löper längs med moränryggens högsta linje. Området täcks till stora delar av bokskog. På den norra delen av näset låg tidigare torpet Sjöamellan. Marken i dessa delar har delvis varit uppodlad in på 1900 -talet.

De båda omgivande sjöarna har sänkts i senare tid och längs med den ursprungliga strandlinjen på bägge sidor av näset finns en stenvall . Denna är möjligen en invallning som skydd för högvattenstånd eller resultatet av stenröjning för slätter längs stranden. Överlag är terrängen blockrik.

En förträngning av moränryggen markerar läget för det möjliga boplatsläget Det strategiska läget mellan sjöarna gör det tänkbart för bosättning under förhistorisk tid, framför allt från äldre stenålder. Uppgifter om två lösfynd av trindyxor från stenålder bekräftar aktivitet i området under förhistorisk tid. Uppgift saknas dock om exakt fyndplats.

Provundersökningarna koncentrerades till näsets östra del, då området väster om vägen tycktes omrört av sentida byggnation av stenvall och väg. Den västra strandlinjen besiktigades dock. Fem provrutor togs upp i områdets östra del, varav två i den sänkta sjöns botten, för att kontrollera eventuella utkastlager och översvallningar. Inga indikationer på fornlämning påträffades.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt (lövkärrstorv) 0,1 m, därefter sjösand.		Upptagen i den sänkta sjöns botten.
2	Vegetationsskikt (lövkärrstorv) 0,1 m, därefter sjösand.		Upptagen i den sänkta sjöns botten.
3	Vegetationsskikt 0,2 m, därefter moig morän.		Inga tecken på svallning.
4	Vegetationsskikt 0,2 m, därefter moig morän.		Inga tecken på svallning.
5	Vegetationsskikt 0,2 m, därefter moig morän.		Inga tecken på svallning.

Objekt 2

Boplatsläge

Området utgörs av en mindre ås som sträcker sig i ca nordväst- sydöstlig riktning. Åsen ligger i hagmark intill en numera igenväxt vik i Lilla Hensjöns östra del. Sjön är som tidigare nämnt sänkt i senare tid. Det strandnära läget på åsen bedömdes som ett möjligt boplatsläge. Under förhistorisk tid är det möjligt att sjön haft kontakt med sjösystemet längre söderut.

Åsen är delvis helt urschaktad, men i den västligaste delen finns ett intakt parti som sluttar söderut mot den igenvuxna viken. Öster om åsen följer en sank svacka, varpå en svag västsluttning tar vid. Sluttningen utgör en del av torpets uppodlade mark. Området är bitvis något sankt men bedömdes trots det som ett möjligt boplatsläge.

Från torpet Hägershult finns ett lösfynd av en skafthålsyxa från den senare delen av stenålder.

Vid provundersökningen togs tre rutor upp varav en i åsens intakta sydsluttning, en i åsens östra del intill den tänkta ursprungliga strandlinjen, samt en i den uppodlade marken öster om åsen. Åsens samtliga raskanter besiktigades. Inga indikationer på fornlämning påträffades vid provundersökningen.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter ett 1-5 mm tjockt brandlager, därefter moig morän.		Brandlagret tolkades som sentida.
2	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter mossjord.		Troligen är åsen skadad av täkt på platsen för rutan.
3	Matjord (torvjord) 0,3 m, därefter sandig morän.		

Objekt 3

Torplämning

Med hjälp av Hembygdsföreningens torpinventering kunde lämningarna identifieras som Kolaretorpet. Endast den nordligaste delen av torpets åkermark med odlingsrösen och terrasskanter berör utredningsområdet. Torpet är inte att betrakta som fornlämning.

Objekt 4

Boplatsläge

Platsen utgörs av en västsluttning som vetter mot en sankmark i öster. Västslutningen utgör början på en större sammanhängande höjd i landskapet som sträcker sig fram till Tattamålasjön i öster. Sluttningen intill sankmarken bedömdes som ett tänkbart läge för en tillfällig uppehållsplats, exempelvis en jaktstation. På sluttningen finns ett större stenblock som kan sägas utgöra ett landmärke i terrängen, som överlag är blockrik. Området är idag kalhygge och bevuxen med tät slyvegetation.

Vid provundersökningen togs en oregelbunden yta upp intill det större blocket. Vid tidigare undersökningar av liknande platser har det visat sig att rester av förhistoriska uppehållsplatser ofta återfunnits intill större stenar. Två meterrutor togs även upp i området, den ena strax väster om blocket och den andra längre upp i sluttningen öster om blocket.

Ett fynd av en mindre skrapa av kvarts gjordes intill det större blocket. Inga ytterligare fynd eller tecken på mänsklig påverkan påträffades, varför ytterligare arkeologisk undersökning inte bedöms som motiverad.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.	Skrapa av kvarts (F1)	
2	Vegtationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.		
3	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.		

Objekt 5

Husgrund

Husgrund tillsammans med spisröse och tegel bedöms som sentida och är inte att betrakta som fornlämning.

Objekt 6

Stenmurar

I jämnhöjd med Tattamålasjön och intill vägen mellan Södra Sandsjö-Hallabro finns ett större system av mycket välbyggda stenmurar, en till två meter breda, på enstaka ställen upp till fem meter breda. Marken innanför murarna är i dagens läge inte uppodlad, men har så varit även under 1900-talet. Stenmurarna är inte att betrakta som fornlämning, men har likväl ett högt

kulturhistoriskt värde. Stenmurarna är lämningar som vittnar om traktens agrarhistoria och målet bör vara att undvika ingrepp i dessa.

Objekt 7

Boplatsläge

Vattenledningens planerade linje går längs med Tattamålasjöns sydvästra strand. De östsluttande partierna kring Tattamålasjöns sydvästra strandområde domineras av tidigare uppodlad mark, i dag bevuxen med bland annat planterad tallskog. I området finns rikligt med sentida odlingslämningar som till exempel odlingsrösen. Den planerade vattenledningen har sin sträckning via östslutningen, ner mot stranden och därefter längs med sjöns sydvästra strand. Strandområdet är idag bevuxet med blandskog, varav ett område med äldre bokträd.

Vid utredningens etapp I bedömdes det cirka 300 meter långa området längs med stranden som ett troligt boplatsläge. Tattamålasjöns förbindelse med Ronnebyån och dess vattensystem gör läget för bosättning än mer attraktivt.

Vid provundersökningarna under etapp II kunde konstateras att den nordligaste delen av utredningsområdet längs stranden troligen var utplanad och delvis täktad. Då de naturliga markförhållandena tycktes förändrade prioriterades andra delar av området vid provundersökningen.

Provrutor togs upp längs stranden på de ytor som bedömdes som mest lämpade för bosättning. Två ytor togs upp i slutningen vid en mindre vik i den sydligaste delen av sjön. I en ruta påträffades ett splinter av kvarts som troligen är en rest från redskapstillverkning eller annan stenbearbetning. Vidare togs rutor upp längre norrut längs ett höjdparti som bedömdes som attraktivt, då det sluttar svagt mot en mindre udde i sjön. Ett par rutor togs upp på det högsta partiet och i en av dessa påträffades ett flintavslag. I de följande rutorna längre norrut påträffades ytterligare två flintavslag, på en sträcka av cirka 100 meter. Fynden gjordes mycket ytligt, strax under och i lövtorven. Ytterligare två rutor togs upp i ett något lägre parti norr om de fyndförande rutorna. Inga fynd påträffades.

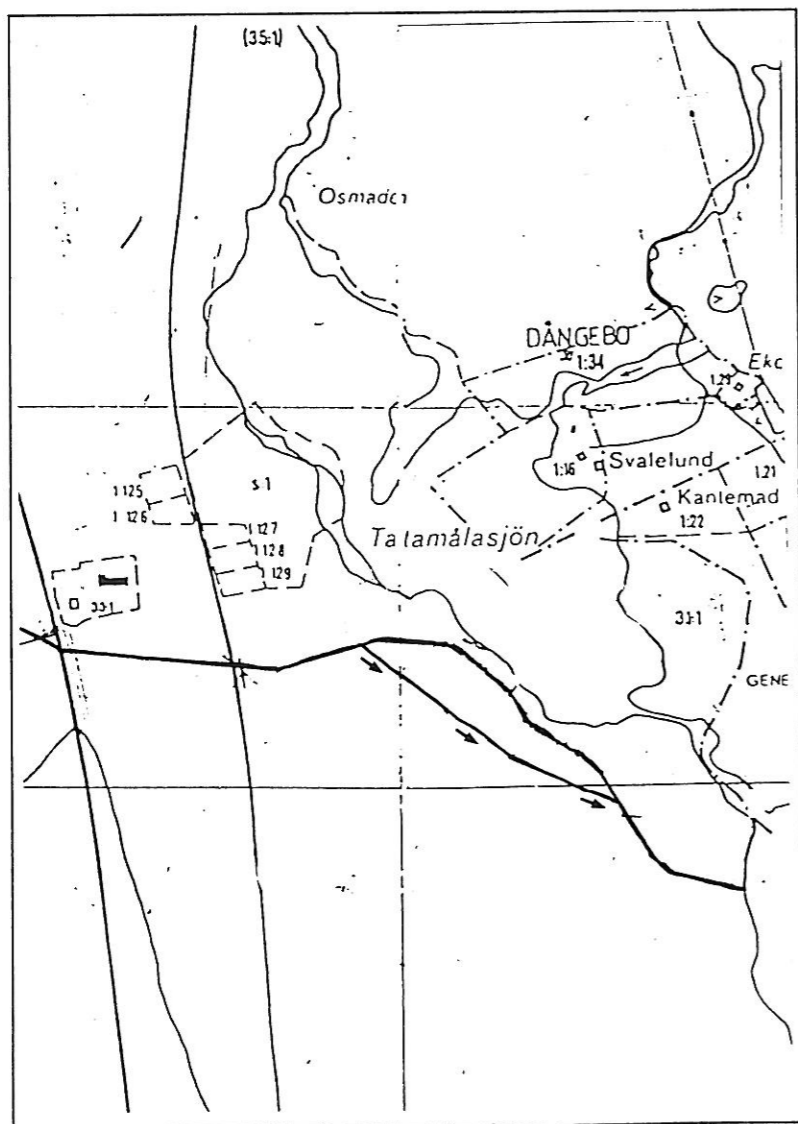
Fynden av flinta och kvarts visar att strandområdet varit bosatt under förhistorisk tid, sannolikt under äldre stenålder. Då fynden uppträder med spridning över ett större område, bör hela det aktuella strandområdet betraktas som fornlämning. En begränsning av boplatsens yta kan bara göras med hjälp av en arkeologisk förundersökning. De mycket ytligt förekommande fynden gör att boplatsen är känslig för markskador.

Ruta nr	Material	Fynd	Anmärkning
1	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter ett 1-5 mm tjockt sotigt lager, därefter moig morän.	Avslagsfragment i kvarts (F2)	Det sotiga lagret tolkades som recent.
2	Vegetationsskikt 0,1m, därefter moig morän.		
3	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän	Flintavslag (F3) strax under lövtorven.	Rutan placerad intill ett stenblock.
4	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter		

	moig morän.		
5	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän.		
6	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän.	Flintavslag (F4) strax under lövtorven.	
7	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän.	Flintavslag (F5) i lövtorven.	
8	Vegetationsskikt och humöst lager 0,25 m, därefter moig morän.		
9	Vegetationsskikt 0,05 m därefter moig morän.		

Tillägg till objekt 7

Efter att kontakt tagits med kommunen angående den påträffade boplatsen intill Tattamålasjön, beslutades om en ändring av den planerad ledningslinjen. Linjen drogs om längs med en cirka 300 meter lång sträcka intill den västra stranden. Den nya linjen drogs mellan 20-70 meter väster om den förra.

På kalberget längs med strandkanten finns, liksom längs stora delar av stranden norrut, en mängd större stenar bevuxna med mossor och lavar. Stenarnas placering är oregelbunden och inte valliknande som längs stranden i övrigt. Stenarna är 0,4 meter i diameter och större. Bland stenarna finns även ett antal hålliknande sådana. Strax under vattenlinjen syns även skador på berget som skulle kunna tolkas som uppkomna av att berg brutits på platsen.

Objekt 9

Boplatsläge

Platsen utgörs av en svag förhöjning i Madsjöns sydöstra strandområde. Det svagt östsluttande strandområdet är bitvis sankt. Sjöns utbredning har med all sannolikhet förändrats ett flertal gånger. På kartor från mitten av 1800- talet tycks sjöns bredaste delar legat något längre norrut jämfört med dagens förhållanden. Platsen har idag en tät slyvegetation. Trots de omgivande sankpartierna, bedömdes att det fanns strategiska punkter inom det strandnära läget som var möjliga för förhistorisk bosättning av mindre storlek. Längs med ledningens tänkta djupschakt var dock boplatslägena mindre strategiska. Provundersökningen blev därför begränsad inom detta objekt.

Vid provundersökningen togs två mindre provgropar upp. Inga indikationer på fornlämning påträffades.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän.		Mindre provgrop
2	Vegetationsskikt 0,05 m, därefter moig morän.		Mindre provgrop

Objekt 10

Källargrund

En källargrund påträffades på den planerade ledningslinjen, cirka 100 meter väster om Granhem. Grunden bedömdes som sentida och är inte att betrakta som fornlämning.

Objekt 11

Boplatsläge

Området för det möjliga boplatsläget ligger i skogsmark strax sydöst om Granhem. Platsen utgörs av en sydväst sluttning som vetter mot en sankmark.

Vid provundersökningen togs två rutor upp i sluttningen. Inga indikationer på fornlämning påträffades vid provundersökningen.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt 0,1, därefter moig morän.		
2	Vegetationsskikt 0,05, därefter moig morän.		

Objekt 12

Boplatsläge

Vid inventeringen uppmärksammades en flack förhöjning omgiven av en sankmark i söder. Det sydsluttande partiet bedömdes som ett möjligt boplatsläge. Området har tidigare varit odlat, men är i dag en igenväxande hagmark, hörande till ett närbeläget torp.

Vid provundersökningen togs tre rutor upp spritt över sluttningen. Inga indikationer på fornlämning påträffades vid provundersökningen.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Matjord med inslag av mossjord 0,2, därefter moig morän.		
2	Matjord 0,2, därefter moig morän		Vid cirka 0,35 m djup en sten som täcker stora delar av rutan.
3	Matjord 0,2, därefter moig morän.		

Objekt 13

Boplatsläge

Genesmåla gård ligger på en större sandig moränås som sträcker sig i nord- sydlig riktning. Åsen omgärdas i öst och väst av fuktigare svackor och i den västra löper en utdikad å. Åsen har i modern tid blivit kraftigt täktad, framför allt i dess västra delar.

Genesmåla kan beläggas tidigast 1545 och är då registrerad som skattegård. Gårdens centrum låg fram till 1700-talets slut kring det nuvarande vägkorset, i jämnhöjd med de stora ladugårdsbyggnaderna. Hela åsen är nu uppodlad och har med all sannolikhet så varit, ända från medeltiden och framåt. Den nuvarande vägen löper på åsen högsta parti, men ett äldre vägnät har antagligen legat något längre österut, för att möjliggöra odling även på åsens högsta delar.

En skafthålsyxa från yngre stenåldern är funnen på gårdens ägor. Hela sträckningen över åsen bedömdes som ett möjligt läge för förhistorisk bosättning.

På grund av täktskador var den ursprungliga markytan således helt borta i den västra sluttningen och möjligheterna att lokalisera resterna av en eventuell bosättning så gott som obefintliga. En besiktning gjordes dock längs ledningslinjen i den uppodlade marken nedanför den täktade sluttningen. Provundersökningen koncentrerades därefter till åsens höjdparti, både väster och öster om vägen, samt till den östra sluttningen. Nio meterrutor togs upp över detta område.

Strax öster om vägen påträffades ett splitter av Kristiandstadflinta, vilket fick till följd att ytterligare två rutor togs upp i direkt anslutning till den fyndförande rutan. Fyndet gjordes i en djup ploggång under matjordslagret. Några övriga spår av förhistoriskt slag påträffades inte vid provundersökningen, vilket gör att vidare undersökning inom utredningsområdet inte bedöms som motiverad. Trots detta, gör det utmärkta topografiska läget att boplatslämningar dolda under mark mycket väl kan finnas utanför utredningsområdets begränsning.

<i>Ruta nr</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Sandig morän		Rutan upptagen i befintlig flack grop.
2	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter sandig-moig morän.		
3	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter sandig-moig morän		
4	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter sandig-moig morän.		
5	Vegetationsskikt 0,05 m, matjord 0,2 m och därefter sandig-moig morän.	Ett flintsplitter (F6)	Djupa ploggångar
6	Vegetationsskikt 0,05 m, matjord 0,2 m och därefter sandig-moig morän.		Djupa ploggångar
7	Vegetationsskikt 0,05 m, matjord 0,2 m och därefter sandig-moig morän.		Djupa ploggångar
8	Matjord 0,25 m, därefter sandig morän.		
9	Matjord 0,25 m, därefter sandig moig morän.		

Objekt 14

Boplatsläge

Platsen är belägen i skogsmark, på ett större höjdparti öster om Genesmåla. En mindre bergknalle med omgivande sank mark bedömdes som ett möjligt läge för en förhistorisk tillfällig uppehållsplats eller jaktstation.

Vid provundersökningen togs en meterruta upp på platsen. Inga indikationer på fornlämning påträffades.

Ruta nr	Material	Fynd	Anmärkning
1	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.		

Objekt 15

Boplatsläge

Objekt 15 ligger cirka 100 meter öster om objekt 14, och är ett i huvudsak liknande läge. På denna plats bedömdes en sydvästslutning i anslutning till en sankmark, som en möjlig plats för lämningar från förhistorisk tid.

Vid provundersökningen togs två meterrutor upp, den ena i kanten mot det sankta partiet och den andra i slutningen, strax ovanför den geotekniska provgrop som redan tidigare tagits upp. Platsen för den geotekniska gropen var för övrigt den kanske mest lämpliga platsen ur antikvarisk synpunkt, då den placerats på den mest strategiska punkten på slutningen. Gropen besiktigades i ytan, samt i området i direkt anslutning till gropen. Inga indikationer på fornlämning påträffades vid provundersökningen.

<i>Ruta nr 1</i>	<i>Material</i>	<i>Fynd</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.		
2	Vegetationsskikt 0,1 m, därefter moig morän.		

Objekt 16

Torplämning

Två sentida odlingsrösen samt ett dike påträffades vid Najemad. Med all sannolikhet är dessa lämningar åkerytor tillhörande ett torp. De sentida odlingsspåren är inte att betrakta som fornlämning.

SAMMANFATTNING

Smålands museum har med anledning av en nydragning av en vattenledning genomfört en arkeologisk utredning i två etapper, på sträckan Hensmåla-Morfars mad i Tingsryds kommun. Syftet med utredningen är i första hand att klargöra förekomsten av fornlämningar inom området för det planerade arbetsföretaget. Vidare syftar utredningen till att uppmärksamma övriga kulturhistoriskt intressanta lämningar inom området. Utredningen ligger till grund för eventuella vidare arkeologiska undersökningar inom området. Undersökningsmetoden har besått av besiktning i fält av hela sträckan, extensiva kart- och arkivstudier samt provundersökningar.

Utredningsområdet omfattar en milslång sträcka i gränstrakterna mellan Kronobergs- och Blekinge län. Ronnebyån genomflyter området, som också är rik på större och mindre sjöar. De hittills registrerade boplatserna från stenålder ligger framför allt intill vattendragen, som exempelvis vid Horkorneryd. Lösfynden från stenålder är i närområdet koncentrerade till trakterna kring Södra Sandsjö och Hensmåla. Övriga förhistoriska lämningar är mycket fåtaliga och i utredningsområdets absoluta närhet fanns inga tidigare registrerade fornlämningar. Området kännetecknas av ensam- eller dubbelgårdar som i allmänhet etableras först under medeltid.

Utredningens etapp I resulterade i att tio möjliga boplatslägen från i första hand stenålder uppmärksammades. Dessutom påträffades en stensättning med en trolig hållkista, två torplämningar, ett system av stenmurar, en källargrund samt en husgrund inom utredningsområdet.

I etapp II utfördes provundersökningar på samtliga boplatsslägen som uppmärksammats. För att finna eventuella boplatsslämningar under mark, grävdes provrutor för hand. Fynd påträffades på tre lokaler (objekt 4, 7 och 13). På lokalerna 4 och 13 var de förhistoriska spåren små och diffusa, och kan inte sägas motivera vidare undersökningar. Inom objekt 7, längs en cirka 150 meter lång sträcka intill Tattamålasjöns västra strand, påträffades tydliga spår av en stenåldersbosättning i form av ett flertal flintavslag. Då det inte faller inom den arkeologiska utredningen att fastställa boplatsens begränsning, måste hela strandsträckan inom utredningsområdet vid sjön räknas som fast fornlämning. I samband med en exploatering på platsen kommer vidare arkeologiska undersökningar att bli nödvändiga.

Efter att uppdragsgivaren informerats om fornlämningen invid Tattamålasjön, gjordes en ändring av den planerade ledningslinjen på en cirka 300 meter lång sträcka. Den planerade ledningssträckan försköts västerut, upp på det höjddparti som följer på strandlutningen. Den nya sträckningen bedömdes även den ligga i ett område som kunde dölja boplatsslämningar under mark. För att fastställa detta gjordes en mindre provundersökning som resulterade i att fynd av samma karaktär som vid tidigare undersökning påträffades. Fornlämningens utbredning kunde med detta konstateras täcka även delar av höjddpartiet väster om det direkta strandområdet. Inför en eventuell exploatering enligt den nya ledningssträckningen vid Tattamålasjön, gäller således att denna måste föregås av en arkeologisk förundersökning.

Samtliga objekt som uppmärksammats vid utredningens etapp I, deras status efter eventuell provundersökning, samt Smålands museums förslag till vidare åtgärder finns nedan samlat i tabellform.

<i>Objekt nr</i>	<i>Objekt typ</i>	<i>Status</i>	<i>Åtgärdsförslag</i>
1	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
2	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
3	Torplämning	Kulturlämning	Ingen åtgärd
4	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
5	Husgrund	Kulturlämning	Ingen åtgärd
6	Stenmurar	Kulturlämning	Ingrepp bör undvikas / återställande av mur vid eventuellt ingrepp
7	Boplatssläge	Fast fornlämning	Arkeologisk förundersökning / ändrad ledningsdragning
8	Stensättning med trolig hållkista	Fast fornlämning	Ändrad ledningsdragning
9	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
10	Källargrund	Kulturlämning	Ingen åtgärd
11	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
12	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
13	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
14	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
15	Boplatssläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
16	Torplämning	Kulturlämning	Ingen åtgärd

14	Boplatsläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
15	Boplatsläge	Ingen fornlämning	Ingen åtgärd
16	Torplämning	Kulturlämning	Ingen åtgärd

Fyndlista

<i>Fynd nr</i>	<i>Plats</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Vikt</i>	<i>Anmärkning</i>
1	Objekt 4, ruta 1	Skrapa	Kvarts	0,7 g	Retusch
2	Objekt 7, ruta 1	Avslagsfragment	Kvarts	0,1 g	
3	Objekt 7, ruta 3	Avslag	Kristiandstad-flinta	14 g	Frostskadat
4	Objekt 7, ruta 6	Spånfragment	Sydvästskånsk flinta	0,2 g	
5	Objekt 7, ruta 7	Avslagsfragment	Kristiandstad-flinta	1,3 g	Retusch/ bearbetningsspår
6	Objekt 13, ruta 5	Splitter	Kristiandstad-flinta	0,1 g	

Fyndlista för rutor grävda efter omdragning av planerad ledningslinje vid objekt 7

7	Objekt 7, ruta 10, skikt 1	Avslagsfragment	Sydvästskånsk flinta	0,1 g	
8	Objekt 7, ruta 10, skikt 1	Splitter	Kvarts	0,1 g	
9	Objekt 7, ruta 10, skikt 3	Avslagsfragment	Kvarts	0,1g	
10	Objekt 7, ruta 10, skikt 4	Avslagsfragment	Sydvästskånsk flinta	0,3 g	
11	Objekt 7, ruta 10, skikt 4	Skrapa	Kvarts	3,4 g	retusch
12	Objekt 7, ruta 10, skikt 4	Skrapa	Kvarts	0,8 g	retusch
13	Objekt 7, ruta 10, skikt 4	Spånfragment	Kvarts	0,1 g	
14	Objekt 7, ruta 10, skikt 5	Kärnfragment?	Kristiandstad-flinta	2,4 g	kvarsittande krusta, slipad?
15	Objekt 7, ruta 10, skikt 5	Avslagsfragment	Bergart	1,9 g	
16	Objekt 7, ruta 10, skikt 6	Avslagsfragment	Kristiandstad-flinta	0,2 g	
17	Objekt 7, ruta 11,	Splitter	Kvarts	0,1 g	

19	Objekt 7, ruta 11, skikt 4	Avslagsfragment	Sydvästskånsk flinta	0,4 g	kvarsittande krusta
20	Objekt 7, ruta 11, skikt 4	Bränt ben	Ben	0,4 g	
21	Objekt 7, ruta 11, skikt 5	Splitter	Kvarts	0,1 g	
22	Objekt 7, ruta 11, skikt 6	Avslagsfragment	Kristiandstad-flinta	0,4 g	

Litteratur

Gurstad-Nilsson, H. 1995 Stenålder i gränsbygd. Kalmar läns museum, rapport 1995:4

Jönsson, Å. 1995 Upptrampade stigar och förrådiska fallgropar. C-uppsats, Lunds Universitet

Kjellmark, K. 1932 Värends fornminnen

Kronobergsboken 1981 Historia för framtiden. Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län. Växjö.

Kronobergsboken 1983 Fornlämningar och arkeologi i Kronobergs län. Växjö

Larsson, L-O. 1980 Småländsk bebyggelsehistoria. I. Från vikingatid till Vasatid. 1:3 Konga härad. Växjö

Wittlock, J.A. 1874 Jord-fynd från Värends för-historiska tid.

Södra Sandsjö hembygdsförenings torpinventering

Övriga källor

Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister

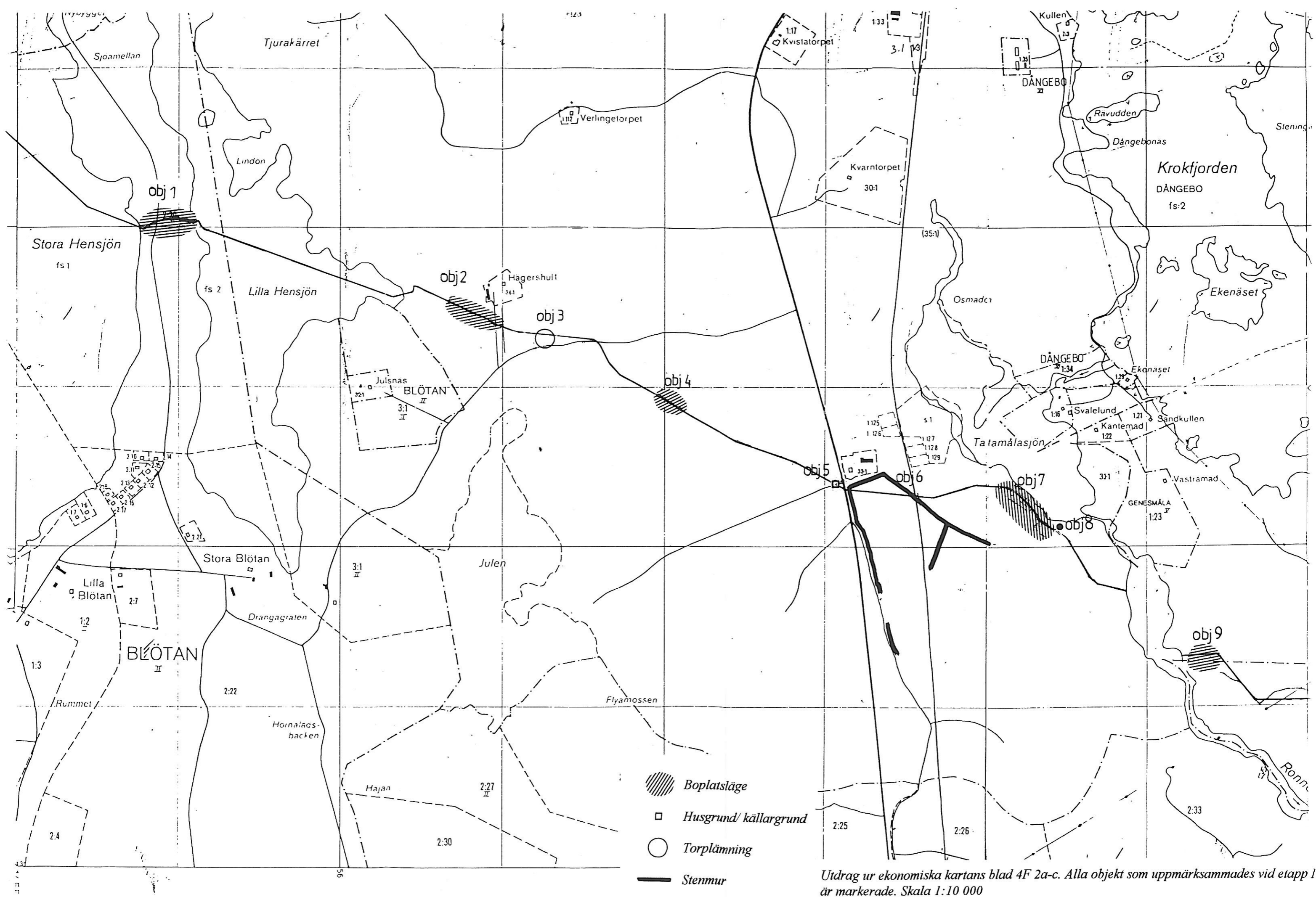
Smålands museums fyndkatalog

Lantmäteriet i Växjö

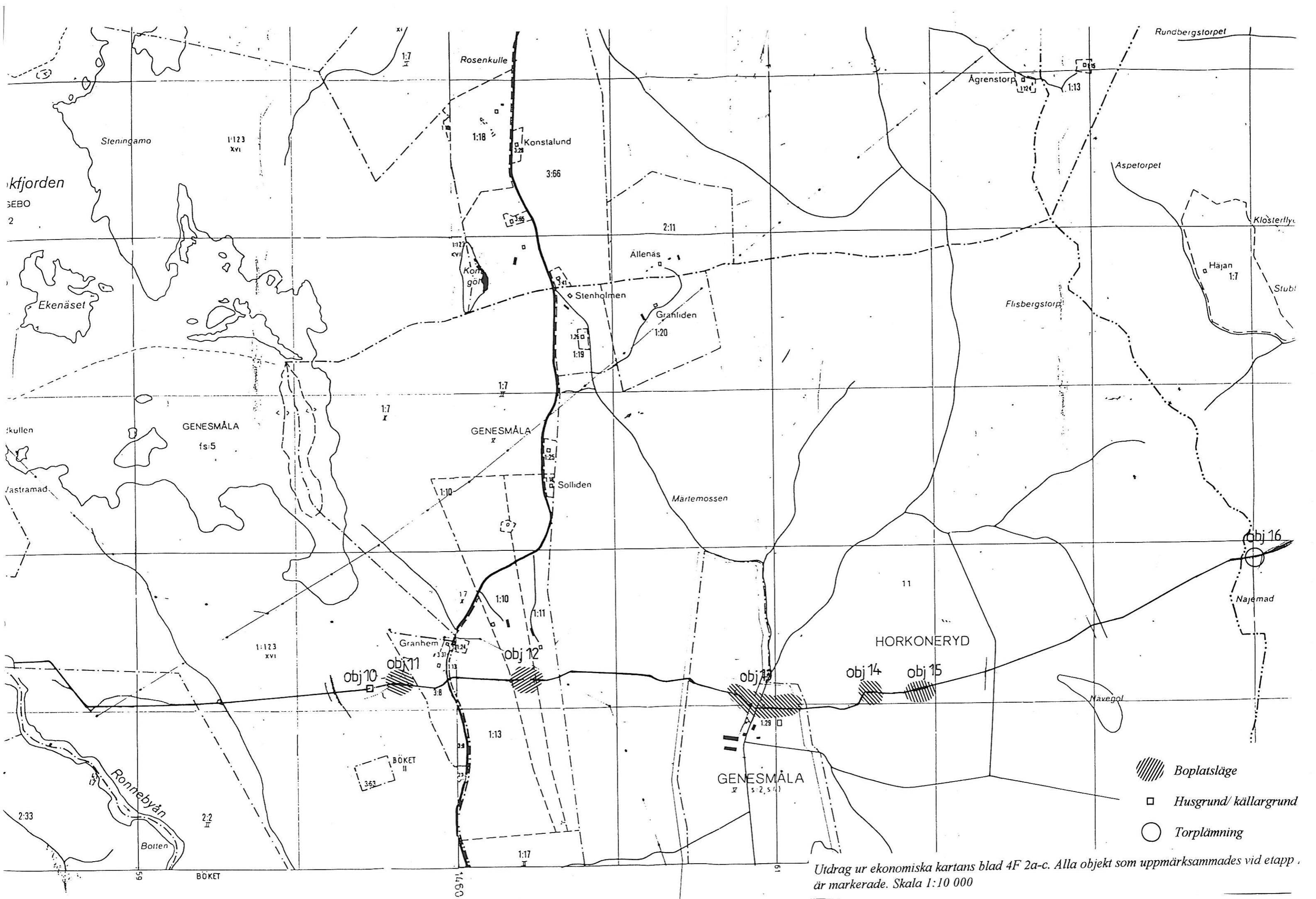
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Smålands museums dnr	251/97
Landskap	Småland
Socken	Södra Sandsjö och Älmeboda
Topografiska kartan	4F SV Lessebo
Ekonomiska kartan	4F 2a Hensmåla
	4F 2b Konga
	4F 2c Flisehult
X/Y koordinat	6263,9/1453,6
Uppdragsgivare	Tingsryds kommun, Gatusektionen
Typ av ärende	Arkeologisk utredning
Typ av exploatering	Nydragning av vattenledning
Tidsåtgång	970415-970418
	970526-970605
Personal	Lotta Högrell
	Björn Nilsson
	Alexandra Nylén

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande ÖLM 35-11-94:03.

Utdrag ur ekonomiska kartans blad 4F 2a-c. Alla objekt som uppmärksammades vid etapp 1 är markerade. Skala 1:10 000

Utdrag ur ekonomiska kartans blad 4F 2a-c. Alla objekt som uppmärksammades vid etapp 1 är markerade. Skala 1:10 000